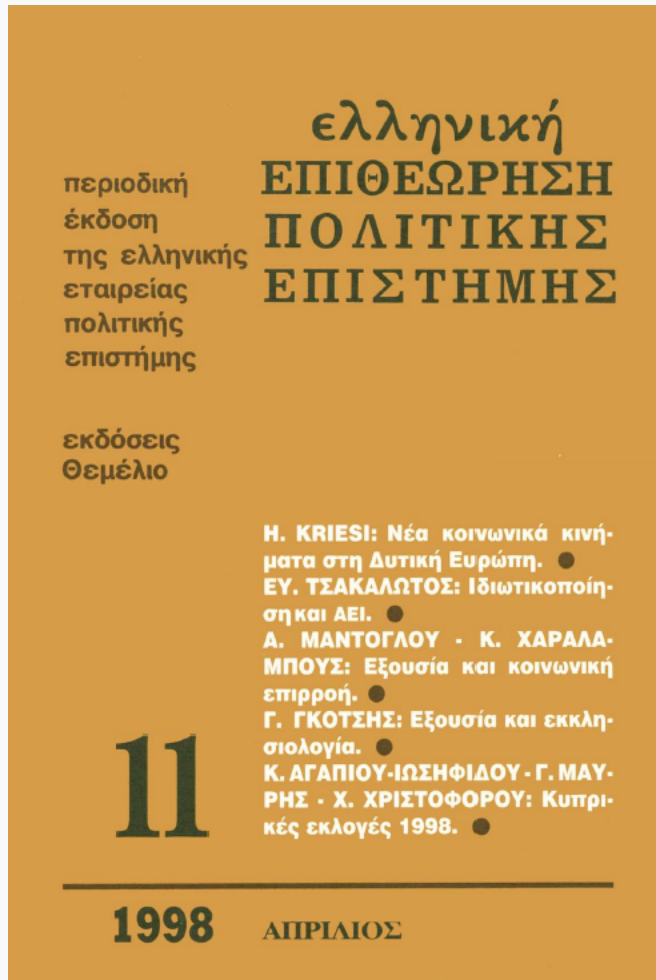

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 11 (1998)

Βασικές συντεταγμένες της πολιτικής κουλτούρας στην Κύπρο και στην Ελλάδα: συγκλίσεις και αποκλίσεις

Γιάννης Μαυρής

doi: [10.12681/hpsa.15120](https://doi.org/10.12681/hpsa.15120)

Copyright © 2017, Γιάννης Μαυρής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαυρής Γ. (2017). Βασικές συντεταγμένες της πολιτικής κουλτούρας στην Κύπρο και στην Ελλάδα: συγκλίσεις και αποκλίσεις. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 11, 150–165. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15120>

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΥΡΗΣ*

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΕΤΑΓΜΕΝΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ

Για την ανάλυση της κυπριακής πολιτικής κουλτούρας χρησιμοποιούνται τα εμπειρικά δειγματοληπτικά δεδομένα της *Παγκύπριας Έρευνας Πολιτικής Συμπεριφοράς*, που διεξήχθη κατά την προεκλογική περίοδο των βουλευτικών εκλογών του Μαΐου 1996, σε δείγμα 1.086 ατόμων.¹ Για τα ελλαδικά δεδομένα χρησιμοποιούνται, αντιστοίχως, εμπειρικά δειγματοληπτικά δεδομένα –βασικά– δύο πανελλαδικών πολιτικών ερευνών, που διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου του Σεπτεμβρίου 1996: (α) του ινστιτούτου V.PRC,² σε δείγμα 1.600 ατόμων και (β) της προεκλογικής έρευνας δύο φάσεων του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, σε δείγμα 1.196 ατόμων.³

Στην παρουσίαση που ακολουθεί, από το σύνολο των ευρημάτων, απομονώνονται και παρουσιάζονται εκείνα που αφορούν *μια θεμελιώδη περιοχή της πολιτικής κουλτούρας*: την πολιτική συμμετοχή. Ως γνωστόν, η ανάμειξη στην πολιτική εξαρτάται από

* Ο Γιάννης Μαυρής είναι Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης.

1. V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 άτομων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

2. Ινστιτούτο V.PRC, *Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας *Τα Νέα* και της ΕΡΤ.

3. *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Προεκλογική Έρευνα Δύο φάσεων, 1996*. Τα ευρήματα της έρευνας σε: α) Δ. Δώδος - Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος: «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, σ. 241-266· β) Π. Καφετζής, «Πολιτική επικοινωνία, πολιτική συμμετοχή και κρίση της πολιτικής», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 9 Απρίλιος 1997, σ. 168-178· Π. Καφετζής, «Έρευνες πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα», δακτυλογραφημένο κείμενο, υπό δημοσίευση.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, τχ. 11, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1998

πολλούς παράγοντες: τη συγκυριακή και, κυρίως, τη μακροπρόθεσμη δομή και ένταση του πολιτικού ανταγωνισμού, το εύρος των ιστορικών διαιρετικών τομών, την ισχύ και το εύρος των παραταξιακών ταυτίσεων, τη θεσμική συγκρότηση του πολιτικού συστήματος και το βαθμό κοινωνικής νομιμοποίησής του από την κοινή γνώμη. Στα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα η πολιτική συμμετοχή διερευνάται σε τρεις διαστάσεις της, που αποτυπώνονται εμπειρικά, αντιστοίχως στις εξής τρεις μεταβλητές: Πρώτον, το ενδιαφέρον για την πολιτική, δεύτερον, τα συναισθήματα απέναντι στην πολιτική, τρίτον, την παρακολούθηση και τις μορφές συμμετοχής στην προεκλογική περίοδο.⁴

1. ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το ενδιαφέρον για την πολιτική αποτελεί μια βασική διάσταση της ανάμειξης/ εμπλοκής στην πολιτική. Ως μεταβλητή αποτυπώνει όχι τη συμπεριφορά απέναντι στην πολιτική, αλλά την *ψυχολογική στάση* ανάμειξης σε αυτήν (Καφετζής).

1.1. Το ενδιαφέρον για την πολιτική (ΕγΠ) στην Κύπρο καταγράφεται στην προεκλογική περίοδο του 1996 ελαφρώς χαμηλότερο από το αντίστοιχο ελλαδικό, 45%, έναντι 48% (πολύ+αρκετά ενδιαφερομένων για την πολιτική) (πίνακας 1). Η «ενεργός» στάση απέναντι στην πολιτική, που υποδηλώνεται από το «πολύ ενδιαφέρον» εμφανίζει σχετικά υψηλότερο ποσοστό στην Ελλάδα: 19,5%, έναντι 14,7%, ενώ η ανυπαρξία ενδιαφέροντος (όσοι δηλώνουν ότι δεν τους ενδιαφέρει «καθόλου» η πολιτική) ελαφρώς χαμηλότερη (19,6%, έναντι 21,5%). Θα πρέπει εντούτοις να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα το ΕγΠ επηρεάστηκε σαφώς από την πολιτική συγκυρία των τελευταίων ετών. Σε έρευνες του προηγούμενου έτους 1995 (πίνακας 1, 3η στήλη) καταγράφονται εντελώς διαφορετικά ποσοστά. Το ΕγΠ παρουσίασε στην Ελλάδα το 1996 σημεία ανάκαμψης, ύστερα από τη σοβαρή υποχώρηση κατά τη διάρκεια του 1995, στην μεταβατική περίοδο από την εξασθένιση του Α. Παπανδρέου μέχρι τη διαδοχή του από τον Κ. Σημίτη (Ιανουάριος 1996).

4. Π. Καφετζής, «Έρευνες πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα», ό.π.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ενδιαφέρον για την πολιτική

Πόσο ενδιαφέρονται:	Κύπρος 1996 N=1086	Ελλάδα 1996 N=1624	Ελλάδα 1995 N=3000
Πολύ	14,8	19,5	14,7
Αρκετά	29,8	28,5	24,5
Λίγο	33,4	32,0	29,8
Καθόλου	21,5	19,6	30,6
ΔΓ/ΔΑ	0,5	0,4	0,3
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0

Πηγή: V.PRC-CYMAR, Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

Ινστιτούτο V.PRC, Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας Τα Νέα και της ΕΡΤ.

Ινστιτούτο V.PRC, Πανελλαδική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, 3.000 άτομα, 18 ετών και άνω, Ιούνιος 1995. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΠΑΣΟΚ.

1.2. Τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα η ψυχολογική διάσταση της εμπλοκής στην πολιτική παραμένει υψηλότερη από την αντίστοιχη των χωρών της νότιας Ευρώπης, αλλά και από τον μέσο όρο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για το φαινόμενο της παραδοσιακής «υπερπολιτικοποίησης», που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία και τις εντάσεις της. Αντανακλά τις παράλληλες εμπειρίες πολιτικής κοινωνικοποίησης τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο. Είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι η διατήρηση και αναπαραγωγή του εθνικού προβλήματος στην Κύπρο –που συνιστά αντικειμενικά μια έκτακτη κατάσταση– έχει επηρεάσει σημαντικά (και συντηρεί) το πολιτικό ενδιαφέρον.

1.3. Είναι γνωστό, ότι το ΕγΠ ανδροκρατείται. Το φύλο επηρεάζει την πολιτική συμμετοχή καθοριστικά. Η χαμηλότερη ανάμειξη των γυναικών στην πολιτική, όπως αποτυπώνεται στο δείκτη ενδιαφέροντος, επιβεβαιώνεται από τα εμπειρικά δεδομένα, τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα (πίνακας 2). Εντούτοις στην Κύπρο η α-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ενδιαφέρον για την πολιτική κατά φύλο, 1996

	ΚΥΠΡΟΣ N=1086		ΕΛΛΑΔΑ N=1624	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Πολύ	20,2	9,7	26,2	13,1
Αρκετά	34,5	25,4	27,9	29,1
Λίγο	29,7	36,9	30,2	33,8
Καθόλου	15,2	27,3	15,2	23,8
ΔΓ/ΔΑ	0,4	0,7	0,5	0,2

Πηγή: V.PRC-CYMAR, Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

Ινστιτούτο V.PRC, Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας *Τα Νέα* και της ΕΡΤ.

νάμειξη των γυναικών στην πολιτική παραμένει αισθητά χαμηλότερη από ό,τι στην Ελλάδα (35,1%, έναντι 42,2%) και αυτό συνιστά μια σημαντική διαφοροποίηση κυπριακής/ελλαδικής πολιτικής κουλτούρας.

Το γυναικείο ενδιαφέρον αντιπροσωπεύει στην Κύπρο το 60% του ανδρικού ($\lambda=0,6$) ενώ στην Ελλάδα το 80% ($\lambda=0,8$). Επομένως, στην Κύπρο περισσότερο από την Ελλάδα η φυλετική ανισότητα, ως προς την πολιτική συμμετοχή, εμφανίζεται εντονότερη.

1.4. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο το ενεργό ενδιαφέρον (υποδηλώνεται από την κατηγορία «ενδιαφέρονται πολύ») των νέων (ηλικιακή ομάδα 18-24) παραμένει εξαιρετικά χαμηλό και λίγο υψηλότερο στην Κύπρο (Ε 6,3%, έναντι Κ 8,9%). Γεγονός που συνιστά ένα πρώτο κοινό στοιχείο (πίνακας 3). Αυτή η ηλικιακή κατανομή του πολιτικού ενδιαφέροντος συνιστά μια σαφή ένδειξη για τη σταδιακή απομάκρυνση των νέων από την πολιτική. Φαινόμενο διεθνές και γενικευμένο, σύμπτωμα της κρίσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της πολιτικής: συγχρόνως, βεβαίως, και τάση μετασχηματισμού της πολιτικής ζωής στην Κύπρο και στην Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά όμως, στην Ελλάδα, το ΕγΠ εμφανίζεται, συγκριτικά με την Κύπρο, περισσότερο ενισχυμένο

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ενδιαφέρον για την πολιτική κατά ηλικιακή ομάδα, 1996

	ΚΥΠΡΟΣ N=1086		ΕΛΛΑΔΑ N=1624	
	1	2	1	2
18-24	36,7%	62,0%	36,6%	63,0%
25-34	41,8%	57,7%	40,2%	59,8%
35-44	42,0%	57,4%	48,8%	50,8%
45-54	49,4%	50,2%	52,7%	46,5%
55-64	49,7%	50,3%	52,9%	47,1%
65+	45,5%	53,7%	56,5%	42,8%

Σημείωση: (1) πολύ+αρχητό ενδιαφέρον· (2) λίγο+καθόλου ενδιαφέρον.

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ·

Ινστιτούτο V.PRC, *Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας *Τα Νέα* και της ΕΡΤ.

στις μεγάλες ηλικίες. Μεταξύ των ελλαδιτών ηλικιωμένων (ηλικιακή ομάδα 65+) το «πολύ ενδιαφέρον» εμφανίζεται *τετραπλάσιο* από το αντίστοιχο των νέων, της ηλικιακής ομάδας 18-24: 26,4, έναντι 6,3 (Για την Ε, ο δείκτης υπεραντιπροσώπευσης λ υπολογίζεται σε 4,2, ενώ για την Κ σε 2,3). Η διαφορά αυτή φαίνεται καλύτερα, αν λάβουμε υπόψη μας το αθροιστικό ενδιαφέρον «πολύ+αρχητά» (Ε: 56,5, Κ: 45,5 – πίνακας 3). Θα πρέπει να προστεθεί αναφορικά με την Κύπρο, ότι το ΕγΠ εμφανίζεται ενισχυμένο στις ηλικιακές ομάδες 45-54 και 55-64, γενιές που η πολιτική τους κοινωνικοποίηση σημαδεύεται από την εμπειρία του (εθνικοαπελευθερωτικού) αγώνα 1955-1959.

1.5. Η γενική τάση της θετικής συσχέτισης ΕγΠ και μορφωτικού επιπέδου, που παρατηρείται διεθνώς, επιβεβαιώνεται τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα. Το ενδιαφέρον μεταξύ των αποφοίτων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κυμαίνεται στην Ελλάδα σε επίπεδα κάτω από 50% και στην Κύπρο κάτω από 40%, ενώ στους αποφοίτους τριτοβάθμιας σε ποσοστά 60% και άνω (Ε: 59,4, Κ: 65,8). Σε αυτό το σημείο αποκαλύπτεται μια *έντονη*

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ενδιαφέρον για την πολιτική κατά επίπεδο εκπαίδευσης, 1996

	ΚΥΠΡΟΣ N=1086		ΕΛΛΑΔΑ N=1624	
	1	2	1	2
Α' βήθμα	36,6%	62,8%	44,3%	55,4%
Β' βήθμα	37,3%	52,0%	46,7%	52,9%
Γ' βήθμα	65,8%	34,0%	59,4%	40,6%
Λόγος λ=A:Γ	(1,8%)	(0,5%)	(1,3%)	(0,7%)

Σημείωση: (1) πολύ+αρκετό ενδιαφέρον· (2) λίγο+καθόλου ενδιαφέρον.

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ·

Ινστιτούτο V.PRC, *Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας *Τα Νέα* και της ΕΡΤ.

διαφοροποίηση. Μπορεί να ειπωθεί ότι ως προς τη μεταβλητή της εκπαίδευσης και το βαθμό επιρροής στην ανάμειξη στην πολιτική, εμφανίζεται μεγαλύτερη *πολιτισμική κοινωνική πόλωση* στην Κύπρο και μικρότερη στην Ελλάδα. Στην Κύπρο διαπιστώνεται μια *εγκάρσια τομή* ανάμεσα στους αποφοίτους πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, από τη μια, και στους αποφοίτους Πανεπιστημίου, από την άλλη (πίνακας 4). Παρατηρούμε πως το ΕγΠ μεταξύ των αποφοίτων τριτοβάθμιας στην Κύπρο είναι σχεδόν διπλάσιο από ό,τι στους αποφοίτους της πρωτοβάθμιας. Ο δείκτης υπεραντιπροσώπησης λ, υπολογίζεται για την Κύπρο σε 1.8, ενώ για την Ελλάδα σε 1.3.

Για να συνοψίσουμε, συγκρίνοντας τις κατανομές του ΕγΠ ως προς τις δύο βασικές δημογραφικές μεταβλητές, την *ηλικία* και την *εκπαίδευση*, διαπιστώνουμε ότι *στην Ελλάδα το ΕγΠ είναι περισσότερο «πολωμένο» ηλικιακά και, παράλληλα, λιγότερο πολωμένο μορφωτικά*. Αντιθέτως, *στην Κύπρο το ΕγΠ είναι λιγότερο πολωμένο ηλικιακά (εμφανίζει δηλαδή δια-ηλικιακά χαρακτηριστικά) και, παράλληλα, περισσότερο πολωμένο μορφωτικά*.

2. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Δεύτερη διάσταση της πολιτικής συμμετοχής που θα διερευνηθεί είναι η «συναισθηματική ανάμειξη στην πολιτική» (πίνακες 5 και 6). Η μέτρηση αυτής της διάστασης γίνεται με την ερώτηση: «τι αισθήματα σας προξενεί η πολιτική» και με χρήση μιας 10θέσιας κλίμακας συναισθημάτων, που αρχίζουν από τα πολύ θετικά και καταλήγουν στα πολύ αρνητικά. Εδώ, το εντυπωσιακό είναι ότι διαπιστώνεται μια ριζικά διαφορετική δομή συναισθηματικής κινητοποίησης απέναντι στην πολιτική, η οποία παραπέμπει στη διαφορετική φάση του φαινομένου της «κρίσης της πολιτικής» στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Η συναισθηματική ανάμειξη στην πολιτική εμφανίζεται σαφώς περισσότερο ενισχυμένη στην Κύπρο και η συναισθηματική ταύτιση/φόρτιση χαρακτηρίζεται από εμφανώς θετικότερες στάσεις. Με βάση την ανακωδικοποίηση των απαντήσεων σε θετικά, ουδέτερα και αρνητικά συναισθήματα απέναντι

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

*Αισθήματα απέναντι στην πολιτική:
Κύπρος 1996, Ελλάδα 1995*

	ΚΥΠΡΟΣ N=1086	ΕΛΛΑΔΑ N=1624
Αδιαφορία	14,8	17,4
Ενθουσιασμός	9,8	2,0
Απογοήτευση	11,5	30,8
Δυσπιστία	11,5	22,3
Ενδιαφέρον	31,3	12,6
Αηδία	2,8	10,7
Επιθυμία συμμετοχής	7,9	3,8
Οργή	3,7	-
Ανία	2,6	-
Πάθος	1,8	-
ΔΓ/ΔΑ	2,2	0,4
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

Ινστιτούτο V.PRC, *Πανελλαδική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, 3.000 άτομα, 18 ετών και άνω, Ιούνιος 1995. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΠΑΣΟΚ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Αισθήματα απέναντι στην πολιτική: Κύπρος 1996, Ελλάδα 1995

	ΚΥΠΡΟΣ N=1086	ΕΛΛΑΔΑ N=3000	ΔΙΑΦΟΡΑ (+/-)
Θετικά (+)	19,0	12,5	+6,5
Ουδέτερα (ο)	46,0	16,2	+29,8
Αρνητικά (-)	35,0	71,2	-36,2

Πηγή: V.PRC-CYMAR, Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

Ινστιτούτο V.PRC, Πανελλαδική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, 3.000 άτομα, 18 ετών και άνω, Ιούνιος 1995. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΠΑΣΟΚ.

στην πολιτική, προκύπτει η ακόλουθη εικόνα (πίνακας 6): Τα θετικά συναισθήματα που ενεργοποιεί η πολιτική στην Κύπρο υπολογίζονται αθροιστικά σε 19%, έναντι 12,5% στην Ελλάδα. Στην τελευταία, τα αρνητικά συναισθήματα συγκεντρώνουν ποσοστό 71,2%, έναντι 35% στην Κύπρο. Το κύριο χαρακτηριστικό που τείνει να εδραιωθεί στην κυπριακή κοινή γνώμη απέναντι στην πολιτική είναι η «ουδέτερότητα», ενώ στην ελλαδική η καθολική «εχθρότητα». Τα ουδέτερα συναισθήματα συγκεντρώνουν στην Κύπρο ποσοστό 46%, έναντι 16,2% στην Ελλάδα, σχεδόν τριπλάσιο. Συμπερασματικά, στην Κύπρο βρίσκεται σε εξέλιξη μια διαδικασία προϊούσας αποξένωσης από την πολιτική, όχι όμως με την ένταση που έχει προσλάβει το φαινόμενο στην Ελλάδα.

3. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Διερευνώνται, τέλος, οι δραστηριότητες της πολιτικής συμμετοχής στην προεκλογική περίοδο, που αποτυπώνουν τη «συμπεριφορική ανάμειξη στην πολιτική». Για το σκοπό αυτό υιοθετούνται τρεις μεταβλητές, που έχουν χρησιμοποιηθεί συχνά στην εμπειρική πολιτική έρευνα: (α) *Η υποστήριξη ενός κόμματος, ή υποψηφίου* (που θεωρείται συλλογική πρακτική και διερευνάται με την ερώτηση: «όταν γίνονται εκλογές, εσείς πόσο συχνά αφιερώνετε χρόνο υποστηρίζοντας ένα κόμμα ή έναν υποψήφιο στην εκστρατεία του;»),

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

*Πολιτική συμμετοχή στην προεκλογική εκστρατεία
και έκθεση στην πολιτική επικοινωνία, 1996*

Συχνότητα συμμετοχής σε:	ΚΥΠΡΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ
A. Υποστήριξη κόμματος- υποψηφίου	15,7	12,6
Συμμετοχή σε συγκεντρώσεις	21,2	24,9
Άσκηση επιρροής στην ψήφο	16,4	16,5
B. Παρακολούθηση συζητήσεων TV	65,1	80,3
Παρακολούθηση συζητήσεων Ρ/Φ	43,9	42,5

Σημείωση: Η ερώτηση της παρακολούθησης των πολιτικών συζητήσεων στην Ελλάδα υποβλήθηκε με 5βάθμια κλίμακα: (1) Καθημερινά (=πολύ συχνά)· (2) 3-4 ημέρες την εβδομάδα· (3) 1-2 μέρες την εβδομάδα (2+3=συχνά)· (4) Σπάνια. (5) Ποτέ.

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ·

Ινστιτούτο V.PRC, *Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας *Τα Νέα* και της ΕΡΤ·

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Προεκλογική Έρευνα Δύο φάσεων, 1996.

Τα ευρήματα της έρευνας σε:

α) Δ. Δώδος -Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος: «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, σ. 241-266.

β) Π. Καφετζής: «Πολιτική επικοινωνία, πολιτική συμμετοχή και κρίση της πολιτικής», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 9 Απρίλιος 1997, σελ.168-178· Π. Καφετζής: *Έρευνες πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα*, δακτυλογραφημένο κείμενο, υπό δημοσίευση.

(β) η συμμετοχή σε προεκλογικές συγκεντρώσεις (επίσης συλλογική πρακτική, που μετράται με την ερώτηση: «όταν γίνονται εκλογές, εσείς πόσο συχνά πηγαίνετε σε προεκλογικές συγκεντρώσεις;»), και (γ) η άσκηση επιρροής στην ψήφο (ατομικιστική πρακτική, η οποία μετράται με την ερώτηση: «όταν γίνονται εκλογές, πόσο συχνά προσπαθείτε να πείσετε κάποιον να ψηφίσει όπως εσείς;»). Αυτές οι τρεις μορφές εμπλοκής στην προεκλογική περίοδο συγκροτούν τον παραδοσιακό/συμβατικό τρόπο πολιτικής συμμετοχής και συνιστούν ένα βασικό δείκτη για την πολιτική κουλτούρα της χώρας.⁵

5. Π. Καφετζής, ό.π.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Δείκτης πολιτικής συμμετοχής στην προεκλογική εκστρατεία, 1996

	ΚΥΠΡΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ
(-) 0.00	71,2	66,3
1.00	12,8	20,7
2.00	7,6	5,8
(+) 3.00	8,4	7,2

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Προεκλογική Έρευνα Δύο φάσεων, 1996.

Τα ευρήματα της έρευνας σε:

α) Δ. Δώδος -Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος: «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, σ. 241-266.

β) Π. Καφετζής: «Πολιτική επικοινωνία, πολιτική συμμετοχή και κρίση της πολιτικής», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 9 Απρίλιος 1997, σελ.168-178· Π. Καφετζής: *Έρευνες πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα*, δακτυλογραφημένο κείμενο, υπό δημοσίευση.

Η συγκριτική παράθεση των δεδομένων για την Κύπρο και την Ελλάδα δίδεται στον πίνακα 7. Στην Κύπρο παρατηρείται σχετικά ενεργότερη *υποστήριξη του κόμματος και των υποψηφίων*, ενώ η *συμμετοχή στις συγκεντρώσεις* εμφανίζεται μικρότερη και η *άσκηση επιρροής στην ψήφο ισοδύναμη*. Με βάση τις εν λόγω μεταβλητές κατασκευάζεται ο *αθροιστικός δείκτης πολιτικής συμμετοχής*, ο οποίος λαμβάνει τιμές από 0 έως 3 (πίνακας 8).⁶ Τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα η πολιτική συμμετοχή στην προεκλογική περίοδο εμφανίζεται σε *χαμηλά επίπεδα*. Οι 7 στους 10 Κυπρίους (71,2%) και οι 2 στους 3 Ελλαδίτες (το 66,3%) δεν ενεργοποιήθηκαν σε καμία από τις παραδοσιακές μορφές συμμετοχής, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας των τελευταίων βουλευτικών εκλογών του 1996. Μόνον το 8,4% του εκλογικού σώματος στην Κύπρο και το 7,2% στην Ελλάδα ενεργοποιήθηκε και στις τρεις πρακτικές της προεκλογικής περιόδου. Η πτωτική τάση της

6. Βλ. τον αντίστοιχο υπολογισμό για την Ελλάδα στο Π. Καφετζής, *ό.π.*, πίνακας 10.2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Δείκτης πολιτικής συμμετοχής, κατά φύλο, Κύπρος 1996

	Άνδρες	Γυναίκες
(-) 0.00	61,1	80,4
1.00	15,6	10,1
2.00	11,2	4,4
(+) 3.00	12,1	5,1

Πηγή: V.PRC-CYMAR, Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

πολιτικής συμμετοχής στην προεκλογική εκστρατεία για την Ελλάδα έχει διαπιστωθεί και τεκμηριωθεί και εμπειρικά. Δυστυχώς στην Κύπρο δε διατίθενται διαχρονικές σειρές για τις εν λόγω μεταβλητές, επομένως είναι εφικτή μόνο μια στατική αποτύπωση της πραγματικότητας.

3.1. Η σημασία του φύλου αποκαλύπτεται και σε αυτή τη διάσταση της συμμετοχής. Η απουσία των γυναικών είναι εμφανής. Η *μη-συμμετοχή* στη συμβατική προεκλογική περίοδο είναι σαφώς υψηλότερη στις γυναίκες και προσεγγίζει το 80,4% (οι 8 στις 10 Κύπριες δε συμμετείχαν μέσω παραδοσιακών μορφών στην προεκλογική εκστρατεία των περασμένων βουλευτικών), ενώ στους άνδρες σαφώς χαμηλότερη (61%, ή οι 6 στους 10 – πίνακας 9).

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Δείκτης πολιτικής συμμετοχής στην προεκλογική εκστρατεία κατά ηλικιακή ομάδα, Κύπρος 1996

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
(-) 0.00	77,2	71,3	74,2	69,6	65,5	69,2
1.00	10,1	12,9	11,1	13,2	14,9	15,8
2.00	3,8	8,4	7,0	8,4	7,4	9,0
(+) 3.00	8,9	7,4	7,7	8,8	12,2	6,0

Πηγή: V.PRC-CYMAR, Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του ΡΙΚ.

3.2. Όπως είναι αναμενόμενο, η συμμετοχή αυξάνει με την ηλικία (πίνακας 10). Σύμφωνα με τα δεδομένα, φαίνεται να υπάρχει μια διαχωριστική γραμμή στην ηλικία των 45 ετών. Η νεότερη ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό αποχής από τις συμβατικές μορφές συμμετοχής στην προεκλογική περίοδο (77%). Αντιθέτως, η πιο δραστήρια ηλικιακή ομάδα είναι η κατηγορία 55-64 ετών, η γενιά των (εθνικοαπελευθερωτικών) αγώνων της δεκαετίας του '50. Από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα δε συμμετέχει με κανέναν τρόπο το 65,5% (το χαμηλότερο ποσοστό), ενώ συμμετέχει και στις τρεις μορφές το 12,2% (το υψηλότερο).

3.3. Πολιτική συμμετοχή και ενδιαφέρον για την πολιτική. Υφίσταται μια ευθύγραμμη σχέση πολιτικής συμμετοχής στην προεκλογική περίοδο και πολιτικού ενδιαφέροντος (πίνακας 11). Όμως, μεταξύ «απαθών» και «ενεργών» ψηφοφόρων στην Κύπρο παρατηρείται μεγαλύτερη πώλωση από ό,τι στην Ελλάδα. Το τμή-

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Δείκτης πολιτικής συμμετοχής στην προεκλογική εκστρατεία και ενδιαφέρον για την πολιτική, 1996
(% των πολύ+αρκετά ενδιαφερομένων, ανά θέση στο δείκτη)

	ΚΥΠΡΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ
(-) 0.00	30,0	36,3
1.00	71,3	39,5
2.00	81,7	73,2
(+) 3.00	92,4	71,4

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του PIK.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Προεκλογική Έρευνα Δύο φάσεων, 1996.

Τα ευρήματα της έρευνας σε:

α) Δ. Διάδος -Π. Καφετζής - Η. Νικολακόπουλος: «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 92-93, σ. 241-266.

β) Π. Καφετζής: «Πολιτική επικοινωνία, πολιτική συμμετοχή και κρίση της πολιτικής», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 9 Απρίλιος 1997, σελ.168-178· Π. Καφετζής: *Έρευνες πολιτικής κουλτούρας στην Ελλάδα*, δακτυλογραφημένο κείμενο, υπό δημοσίευση.

μα του εκλογικού σώματος που δε συμμετέχει με κανέναν τρόπο χαρακτηρίζεται ταυτοχρόνως και από εξαιρετικά χαμηλή στάθμη «ενδιαφέροντος για την πολιτική», χαμηλότερη από την αντίστοιχη στην Ελλάδα (30%, έναντι 36,3%). Και, αντιστρόφως, το τμήμα των πολιτών που συμμετέχει ενεργά στην προεκλογική περίοδο (και στις τρεις υπό διερεύνηση δραστηριότητες) χαρακτηρίζεται από υψηλότερο ενδιαφέρον: 92,4% στην Κύπρο έναντι 72,4% στην Ελλάδα. Επομένως, μπορεί να ειπωθεί, σχηματικά, ότι στην Κύπρο, οι «απολίτικοι» ψηφοφόροι είναι πιο «απολίτικοι» και οι «πολιτικοποιημένοι» πιο «πολιτικοποιημένοι». Το εντυπωσιακό όμως εύρημα είναι ότι το 49,3% του εκλογικού σώματος (535 άτομα στο δείγμα), δηλαδή ο ένας στους δύο κυρίους ψηφοφόρους δε συμμετείχε στην προεκλογική εκστρατεία και δεν εκδηλώνει ενδιαφέρον για την πολιτική.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

*Παρακολούθηση της προεκλογικής εκστρατείας
σε τηλεόραση και ραδιόφωνο στην Κύπρο και στην Ελλάδα, 1996*

Κύπρος	1	2	3	4
Παρακολούθηση των πολιτικών συζητήσεων στην τηλεόραση	29,7	35,4	21,8	13,1
Παρακολούθηση των πολιτικών συζητήσεων στο ραδιόφωνο	17,9	26,0	33,7	22,3

Σημείωση: (1) Πολύ συχνά· (2) Αρκετά συχνά· (3) Σπάνια· (4) Ποτέ.

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του PIK.

Ελλάδα	1	2	3	4
Παρακολούθηση των πολιτικών συζητήσεων στην τηλεόραση	53,6	25,7	10,4	9,0
Παρακολούθηση των πολιτικών συζητήσεων στο ραδιόφωνο	23,0	19,5	22,6	34,6

Σημείωση: (1) Καθημερινά· (2) 3-4 ημέρες την εβδομάδα και 1-2 μέρες την εβδομάδα· (3) Σπάνια· (4) Ποτέ.

Πηγή: Ινστιτούτο V.PRC, *Πανελλαδική Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, 1.624 άτομα, 18 ετών και άνω, Σεπτέμβριος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της εφημερίδας *Τα Νέα* και της ΕΡΤ.

3.4. Πολιτική συμμετοχή στην προεκλογική περίοδο και ΜΜΕ (Εκθεση στην πολιτική επικοινωνία). Η υποχώρηση των παραδοσιακών μορφών συμμετοχής στην προεκλογική περίοδο έχει συντελεστεί διεθνώς και στην Ελλάδα, αλλά, όπως αποκαλύπτουν τα ευρήματα της έρευνας, και στην Κύπρο, προς όφελος των ΜΜΕ και κυρίως της τηλεόρασης (πίνακας 12). Πρόκειται για το φαινόμενο της υπαγωγής των εκλογών στα ΜΜΕ. Αποτέλεσμα της ανάδειξης και ασφυκτικής κυριαρχίας της τηλεόρασης στην κάλυψη των εκλογών, τόσο κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου όσο και την ημέρα των εκλογών. Ιδίως με την υιοθέτηση των σύγχρονων μεθόδων πρόβλεψης του εκλογικού αποτελέσματος, όπως π.χ. οι δημοσκοπήσεις εξόδου (exit polls), η ενσωμάτωση της κοινής γνώμης στην τηλεοπτική διαμεσολάβηση της πολιτικής είναι καθολική. Αν και το ποσοστό είναι σημαντικά χαμηλότερο απ' ό,τι στην Ελλάδα,⁷ η διαμεσολάβηση της προεκλογικής περιόδου από τα ΜΜΕ είναι πλέον γεγονός και στην Κύπρο. Στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές το 65% του κυπριακού εκλογικού σώματος παρακολούθησε τις πολιτικές συζητήσεις στην τηλεόραση, ενώ το 44% στο ραδιόφωνο (πίνακας 12).⁸

3.5. Αποτίμηση της συμμετοχής του κυπριακού εκλογικού σώματος στις Βουλευτικές εκλογές του '96. Συνδυάζοντας αθροιστικά τις έντε μορφές πολιτικής συμμετοχής, δηλαδή τις τρεις συμβατικές μορφές πολιτικής συμμετοχής με τις δύο νέες μορφές πολιτικής επικοινωνίας, μπορούμε να καταλήξουμε σε μια συνολικότερη αποτίμηση της πολιτικής συμμετοχής του εκλογικού σώματος, διαχωρίζοντας 5 διακριτές μερίδες του εκλογικού σώματος (πίνακας 13). Σύμφωνα με αυτήν την τυπολογία, οι *απαθείς/αδιάφοροι* για την προεκλογική περίοδο (δε συμμετείχαν πουθενά, ούτε παρακολούθησαν τις προεκλογικές συζητήσεις στα ΜΜΕ) αποτελούν το 1/3 του εκλογικού σώματος. Το ποσοστό αδιαφορίας που εντοπίζεται στις γυναίκες είναι διπλάσιο απ' ό,τι στους άνδρες (42,4% έναντι 20,2%), ενώ το ποσοστό των νέων 18-24 ανέρχεται σε 53,2%

7. Ενδεχομένως να οφείλεται και σε διαφορετική διατύπωση της ερώτησης.

8. Η παρακολούθηση των πολιτικών συζητήσεων στην TV εξακολουθεί να παραμένει πρόνομο των ανδρών. Στην TV η τακτική παρακολούθηση των προεκλογικών συζητήσεων είναι διπλάσια στους άνδρες απ' ό,τι στις γυναίκες (40,3%, έναντι 19,9%). Στο Ρ/Φ η υπεραντιπροσώπευση των ανδρών είναι ακόμη μεγαλύτερη: 25,4%, έναντι 11,1%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

*Η κυπριακή Κοινή Γνώμη απέναντι στις βουλευτικές εκλογές του 1996
Τυπολογία στάσεων απέναντι στην προεκλογική περίοδο*

N=1086	%	Περιγραφή
347	31,9	Δε συμμετείχαν πουθενά, ούτε παρακολούθησαν τις προεκλογικές συζητήσεις στα ΜΜΕ
154	14,2	Παρακολούθησαν τις εκλογές, μόνο μέσω της τηλεόρασης
260	23,9	Παρακολούθησαν μόνο τηλεόραση και ραδιοφωνο
75	6,9	Συμμετείχαν σε 1-2 δραστηριότητες, με βασική την παρακολούθηση στο ραδιόφωνο ^(α)
253	23,3	Συμμετείχαν σε 3-5 δραστηριότητες της προεκλογικής περιόδου. ^(β) Στις 3 ή 4 δραστηριότητες, η συνδυαστική πολιτική χρήση (παρακολούθηση) της τηλεόρασης και του ραδιοφώνου αντιπροσωπεύει το 78% και 68% αντιστοίχως

(α) Σε 1 δραστηριότητα 26 άτομα ή 2,4% συμμετείχαν -2 (για 14 από τα οποία (54%) η μοναδική δραστηριότητα εντοπίζεται στην παρακολούθηση του ραδιοφώνου. Σε 2 δραστηριότητες συμμετείχαν 49 άτομα, όπου η δεύτερη δραστηριότητα είναι ουσιαστικά ραδιόφωνο (43 άτομα, ή 88%).

(β) Πλήν όμως, από αυτούς, στα 202 άτομα, δηλαδή στο 80% αυτής της κατηγορίας περιλαμβάνονται ταυτοχρόνως η πολιτική χρήση (παρακολούθηση) της τηλεόρασης και του ραδιοφώνου.

Πηγή: V.PRC-CYMAR, *Παγκύπρια Προεκλογική Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς*, σε δείγμα 1089 ατόμων 18 ετών και άνω, Απρίλιος 1996. Πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό του PIK.

(ο ένας στους δύο). Αντιθέτως, το μορφωτικό επίπεδο, όπως είναι αναμενόμενο, επιδρά ευνοϊκά: στους Αποφοίτους πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ανέρχεται σε 37%, ενώ μεταξύ των αποφοίτων της τριτοβάθμιας περιορίζεται κάτω από 20% (18,4%). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινιστεί, ότι η κοινή γνώμη τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο –και γενικότερα– μπορεί να εμπλέκεται στην πολιτική, δηλαδή να εκδηλώνει έναν ορισμένο βαθμό πολιτικού ενδιαφέροντος, χωρίς κατ' ανάγκην να μετέχει και ενεργά στην πολιτική, στις πολιτικά και πολιτισμικά ενεργότερες πρακτικές πολιτικής επικοινωνίας. Όπως παρατηρεί ο Π. Καφετζής: «Αν και βεβαίως σχετίζονται, η διεύρυνση παθητικότερων μορφών της τελευταίας, δε μεταφράζεται ευθύγραμμα ή αυτομάτως και σε μείωση του επιπέδου πολιτικότητας του πληθυσμού».⁹

9. Π. Καφετζής, *ό.π.*, σ. 15.

Εν κατακλείδι, μπορεί να ειπωθεί ότι η κυπριακή και η ελλαδική κοινή γνώμη ακολουθούν παράλληλη πορεία. Στην Κύπρο οι σχέσεις των πολιτών με την πολιτική αλλάζουν, ενώ το κομματικό σύστημα που συγκροτήθηκε ιστορικά βρίσκεται σε μεταβατική περίοδο. Με κάποια υστέρηση, που πρέπει να αποδοθεί στις ιδιομορφίες της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας εμπλέκεται στον κοινό κύκλο της κρίσης της πολιτικής, η οποία παράγει τα φαινόμενα της αποπολιτικοποίησης, της αποξένωσης από την πολιτική, ιδίως των νέων, και της εντεινόμενης παθητικοποίησης του εκλογικού σώματος μπροστά στην ανερχόμενη δύναμη των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας. Πρόκειται για μια διαδικασία αργόσυρτη και καθόλου γραμμική ή προδιαγεγραμμένη. Οι ρυθμοί και οι μορφές της θα εξαρτηθούν άμεσα από την πολιτική συγκυρία και, ασφαλώς, από την έκβαση του εθνικού προβλήματος. Υπό ομαλές συνθήκες, η πορεία ενσωμάτωσης της Κύπρου στην Ευρώπη και η αλλαγή της «ατζέντας» που θα επέλθει μετά την επίλυση του εθνικού είναι κάτι παραπάνω από σίγουρο ότι θα επηρεάσουν καθοριστικά και τα κόμματα και το πολιτικό σύστημα στην Κύπρο. Θα έχει ριζικές επιπτώσεις, τόσο στο ιστορικά διαμορφωμένο κυπριακό κομματικό σύστημα όσο όμως, και αυτό είναι το πιο ενδιαφέρον, και στις σχέσεις των Κυπρίων με την πολιτική.